

РЕЦЕНЗИЯ

от професор дн. Кольо Видев Коев

на материалите, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата
(История на социологията – феноменологическа социология и социоанализа)

В конкурса за „професор“, обявен в Държавен вестник, бр. 92 от 18.11.2022 г. и в интернет-страница на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ за нуждите на катедра „Социология и науки за човека“ към Философско-исторически факултет, като кандидат участва доц. Светлана Темелкова Събева от Катедра Социология и науки за човека, ПУ „Паисий Хилендарски“

Общо представяне на получените материали

Със заповед от 17 .02. 2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определен за член на научното жури на конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ в ПУ по област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, (История на социологията – феноменологическа социология и социоанализа), обявен за нуждите на катедра „Социология и науки за човека“ към Философско-исторически факултет .

За участие в обявения конкурс е подал документи единствен кандидат:

доц. д-р Светлана Темелкова Събева, ПУ „Паисий Хилендарски“

Представеният от доц. Светлана Събева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на ПУ.

Кандидатът е приложил общо 8 научни труда, между които 1 монография, 2 студии на английски език в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация, 3 студии в нереперирани издания с научно рецензиране и 2 статии,

публикувани в неререферирани списания с научно рецензиране и в редактирани колективни научни томове. Приемат се за рецензиране 7 научни труда, които са извън дисертацията и се отчитат при крайната оценка. Не се рецензира 1 статия („Упълномощеното тяло: политестетика на монтажа в седмичните кинопрегледи“. *Социологически проблеми*, 1-2/2005), защото липсва разделителен протокол към нея, който да покаже дела на кандидата в съвместната публикация. Вниманието ми ще бъде съсредоточено най-вече върху монографията *Надживявания. Феноменология и социоанализа на генеративното време* (2023), тъй като тя най-пълноценно демонстрира мрежата от теоретични интереси на Светлана Събева и освен това включва в повече или по-малко преработен вариант повечето от приложените за конкурса статии.

Кратки биографични данни (на кандидата)

Следя пътя на Светлана Събева в социологията и по-общо в хуманитаристиката отдавна и отблизо. Първоначално в качеството ѝ на моя студентка по социология, по-късно като асистентка в курсовете, които четях в СУ „Кл. Охридски“, и най-вече като автономен изследовател и преподавател в ПУ „Паисий Хилендарски“, където повече от 20 години бяхме колеги – най-напред в катедра “Социология“, а после в катедра „Социология и науки за човека“. Поглед към формирането на творческата личност на доц. Събева ми дава и позицията на дългогодишен главен редактор на списание *Социологически проблеми*, в което тя има забележимо присъствие като автор (а в последните години и като член на редакционната колегия) и като съставител на три тематични броя (2010, 2011, 2018 г.).

Основавайки се на така очертаните перспективи към творческото развитие на кандидата, ще предложа следната кратка оценка: *в лицето на Светлана Събева видях амбициозен и отворен към света на науката студент, рефлексивен, възискателен към младите хора, но чувствителен към проблемите им преподавател, ангажиран в несекващ диалог с другите, но следващ неотклонно пътя си оригинален изследовател, елегантен мислител и не понасящ (не само езикови, но и теоретични) шаблони автор*. Надявам се по-надолу, където ще коментирам различните страни в академичната и педагогическата дейност на доц. Събева, тази мрежа от ключови думи да придобие плът.

Като важен биографичен момент от академичното формиране на Светлана Събева ще отбележа и нейните академични престои в немски университети (между които университетите

в Билефелд, Фрайбург, Касел, Вупертал, Бохум и др.), позволяващи ѝ не само да калибрира изследователските си сетива, но и да се включи в значими изследователски мрежи, което има сериозно отражение върху цялостното ѝ научно творчество. Значимият ефект от работата в чужди университети върху научното развитие на кандидата би трябвало да бъде добър пример за младите изследователи около Светлана Събева, които с лека ръка пропускат отворените пред тях възможности.

Обща характеристика на дейността на кандидата

Пълноценната социализация в науката предполага паралелно развитие на преподавателските и на изследователските качества, тъй като те се катализират и обогатяват взаимно. Подобен паралелизъм обаче се случва рядко, особено като се има предвид натовареността на ангажираните с академична дейност днес. Тъкмо поради това със задоволство отбелязвам, че в случая със Светлана Събева е налице несъмнена хармония между учебно-педагогически занимания и собствено научни изследвания. Дори ако съпоставим само по заглавия курсовете, които доц. Събева чете в ПУ „Паисий Хилендарски“, с предложения списък от публикации, ще си дадем сметка за едновременното разгръщане и взаимното пресичане на тези две линии. И тъй като по-нататък в рецензията ще се спра подробно на научното ѝ творчество, тук ще си позволя да изброя най-важните курсове, разработени от Събева и превърнали се в емблема на нейното участие в преподавателската дейност на Катедра Социология и науки за човека: „История на социологията“ (курс с малко говорещо заглавие, който доц. Събева превръща в авторски, поставяйки специфични акценти в него); „Увод в социоанализата (феноменологическа антропология)“ (заглавието и подзаглавието загатват синтеза в хабилитационния труд); „Феноменология“ (за философи) и „Екзистенциална социоанализа“ (за магистри) – курсове, които провокират интереса на студентите и задават възможности за изследователско профилиране. Към тази част от оценяваната дейност несъмнено се отнася щедрото участие с подбор на текстове и със собствени преводи в съставянето на антологии за учебни цели.

Специално внимание в работата със студентите заслужава лятната практика „Социоанализа и психоанализа“, която Светлана Събева ръководи (заедно с доц. Дарин Тенев) от 2012 г. насам.

Вече стана дума за преводи, с които доц. Събева участва в антологията, подготвени с учебна цел. Нейната преводаческа дейност обаче заслужава да бъде описана в отделна рубрика, която несъмнено би включвала най-вече преводи на феноменологически философи и психиатри (тук ще спомена имена като Е. Хусерл, М. Хайдегер, Б. Валденфелс, Ю. Щрауб, Л. Бинсвангер, З. Фройд), на социолози (М. Вебер, Й. Вайс, Кл. Лихтблау). Образцов в това отношение е преводът на *Кризата на европейските науки и трансценденталната феноменология* на Едмунд Хусерл. Отбелязвам намерените понятийни решения в този и в други преводи на феноменологически автори като *специфичен научен принос*, доколкото *трасират разгръщането на цяло поле на понятийни употреби в българската философия и социология*.

Имах привилегията да участвам във всяка от значимите научни инициации на Светлана Събева – като доктор по социология, като доцент и сега като професор, което ми дава основание да идентифицирам една значима нишка на *самонаследяване в нейното творчество* – от първото установяване на „травматични ексцесивни места“ на колективния опит (казусите Аушвиц и Чернобил в докторската дисертация „Публичност и признание (Хана Арент като възможност пред социологията [2001])“ през по-общия интерес към „характерни пунктове на пречупване на всекидневния, социологическия и философския опит“ (в монографията *Пречупената социалност. Преосмисляне на разбиращата социология* [2010]) до фокусиране върху „загадките на генеративното време“ между „принципа на родеността“ и неотвратимостта на смъртта (в хабилитационния труд *Надживявания. Феноменология и социоанализа на генеративното време* [2023]). Тази линия на самонаследяване откроява *травматични диспозиции*, структури на *афективността* като ключова праксеологическа модалност, *диастатични идентичности* в отговор на „непроизнесения апел на Другия“ и най-общо: „междини“, от които „тепърва се различават и саморазличават инстанциите на опита“. Можем да говорим за особен интерес към патосните феномени, но не толкова откъм застиналата им фактичност, колкото откъм техните първоучредявания, откъм неугасналата им събитийност. Тъкмо поради това в предишна моя рецензия определих социологията на Светлана Събева като „атмосферна“, като „социология на полутоновете и полусенките“. Същата стилистика пронизва и хабилитационния труд *Надживявания. Феноменология и социоанализа на генеративното време*.

Няма да преразказвам монографията, а ще я представя през *постиженията и приносите в нея*. Струва ми се естествено да започна със заглавието, тъй като рядко *една дума* може да се окаже толкова успешно решение (ако вземем предвид потребността заглавието изразително да очертава смисловата конфигурация на съответния труд). Наистина, „надживявания“ носи много значения (при което дори най-всекидневните конотации играят ключова роля в развитието на социологическия разказ) и отпраща в най-различни посоки, но авторската сполука се състои най-вече в извяването на феноменологичната ѝ многослойност. Найважно разбира се е генеративното ядро, което доц. Събева прояснява релефно на с. 9-10, определяйки в крайна сметка думата като „теоретичен дублет“ на „понятието за генеративно време“ в специфичен темпорален модус, изразяващ пресичането на три онтологически линии: „раждането-и-смъртта, остаряването и половото различаване“ (с. 10). Хоризонталното и вертикалното разгръщане на „надживявания“ задълбочава и обогатява представата за *Lebenswelt* (като самата тъкан на социологическия сюжет) в „две основополагащи оси“, обсъждани през интересубективните и интрасубективните „междини“ на феноменологическото им явяване.

Тази иначе абстрактно (и тромаво) звучаща констатация намира конкретизация найнапред в методологическия синтез, който пронизва монографията. Той възниква от преплитането на две визии, всяка от които – отделно взета – е *in statu nascendi*, но в засрещането си поражда неочаквани възможности. Става дума за социоанализата на Пиер Бурдийо и за генеративната феноменология на Едмунд Хусерл. Идеята за социоанализа е набелязана в два „екскурса“ към *Нищетата на света* на Бурдийо – „Противоречията на наследството“ и „Да се разбира“, – а генеративната феноменология на Хусерл е фрагментарно представена найвече в ръкописното му наследство след 1932 г., преди всичко в томове върху интересубективността, върху света на живеенето и в довършителния том около *Кризата*. В книгата си Светлана Събева открива своеобразно „родство по избор“ между двете само щрихираны перспективи, за да предложи *анализ на феноменологически фундирани „гранични понятия“ за генеративно време и социоаналитично центрирана генетична феноменология*. От тази интегрална гледна точка генеративното време, по думите на Събева, „изплува като неразделното единство на екзистенциални и политически феномени, чието преплитане може да се разглежда като „субстрат“ на съвременните политики на живота и смъртта“ (с. 10-11).

Намирам така открития синтез за *основно постижение* не само на монографията, но и, по-общо, на творчеството на Светлана Събева.

Ще добавя диалогичността на всяка стъпка в рецензията на труда. Социоанализата на самонаследяването е поле, което интензивно се разработва от изследователите в катедра Социология и науки за човека, както и в оглавявания от Светлана Събева Институт по социоанализа. Коментиранията от мен монография може да се разглежда като *основен документ за съвместно разработване на ново научно поле*, при което *лидерската роля на доц. Събева* е несъмнена. Диалогичността, демонстрирана в изследването обаче, има и друго измерение: творческото въвличане в процес на „мислене заедно“ на чужди автори, оставили значима следа в разработвания от Събева проблематичен кръг: Б. Валденфелс, Л. Тенгели, Ю. Щрауб, Дж. Стангелини, Кл. Хелд и др.

Към тези автори ще причисля Х. Гарфинкъл и Х. Сакс. Тяхното присъствие в разглеждания труд е по-периферно, но далеч не епизодично. При все това ще си позволя да препоръчам на Св. Събева по-интензивно да въвлича в бъдещите си изследвания например Саксовия Анализ на разговори. Имам предвид по-специално една от осите на Анализа на разговори, т.нар. „категоризационен анализ“, който, идентифицирайки специфичното всекидневно разработване на нормите за придаване на видимост (на себе си и на Другия) би изявил допълнително измерение на разрыва между „кой“ и „какво“ идентичност.

За несъмнените качества на труда допринася и едно елегантно и същевременно много продуктивно – както в структурно, така въщност и в изследователско отношение – решение на Светлана Събева: да проиграва някои от най-заплетените си теоретични ходове през различни казуси: случая Псаменит (в Първа и в Шеста глава); милувката на Меркел (в Първа глава); казусът Джесика Бенджамин (Четвърта глава); казусът Джон Мануел Кутси (Пета глава). Обсъжданите в хабилитационния труд казуси са колкото нагледни, толкова и *формални указания* към дълбинни проблеми на феноменологически схващаната социоанализа.

Смисловият възел на изследването е **Втора част**, която стъпва на късната Хусерлова феноменология. Намирам за смел и продуктивен ход самото обръщане към феноменологическата антропология на Хусерл, доколкото това изисква най-напред

преработване на само фрагментарно изразени идеи, обвързването на които обаче в единство е *равносилно на разширяване на традиционното поле на феноменологията*.

Трите глави от тази част тематизират феноменологическите основания на анализите от другите две части и затова, съсредоточавайки вниманието си най-вече върху тях, ще препращам към ефекти от тези анализи в другите части (без да навлизам в детайлното им представяне).

Четвърта глава обсъжда конфигурацията изживявано тяло-физическо тяло (*LeibKörper*) в генетична перспектива, надстрояваща се над статичната феноменология на *Картезиански медитации*, при което особен акцент пада върху темпорализирането на телата (за разлика от траенето им като природни образувания във времето). От такава гледна точка времененето на телата „конфигурира“ (по думите на Събева) биологичната генеративност, задавайки и „норма на въплътеност“, което отваря поглед към скритата им историчност. От специален интерес за автора тук са възможностите за *фрактализиране на конститутивното несъвпадение на телата като Leib и Körper* и евентуално „за частична или тотална дисоциация“. *Тази перспектива е от особено значение: 1) за социоанализата в „сферата на ранимост“* и особено за анализите на специфично съпреживяване на чуждото страдание едновременно чрез въвличане в идентификация със страдащия и оттегляне от подобна идентификация, както и на разцепването между „кой“ и „какво“ идентичност (Първа глава); 2) за *критиката на съвременната конюнктура на биовластта и биокапитализма* с фокус върху „специфичното овещяване на изживяваната телесност“ (Седма глава).

Пета глава ни въвежда в генеративни дълбини, изявяващи начала, за които, както казва Хусерл по друг повод, не достига език. И това е така, защото се открива перспектива не към един или друг предзададен хоризонт на опита в света на живеенето, а към самата „хоризонтна форма“, обозначена като „пра-хоризонт“, или, ако използваме удивителния Хусерлов избор на словосъчетания (цитирани от Събева): „наследствената маса“, която „в своя прасмисъл представлява празен хоризонт“. Иначе казано, набеязва се един *архитектоничен ход* – от структури на пред-даденост в световия хоризонт към пра-дадености и съответно към един обгърнат от анонимност „меонтичен модус“ на генеративния хоризонт, който описваме индиферентно като „пред-битие“, „пред-време“, „пред-аз“, във времевата модалност „забравено без да е било настояще“ (с. 141). В случая предлогът „пред“ указва към слоеве

„‘преди’ разцепването между култура и природа, ‘преди’ мисловните и практическите дуализми на модерността“ (с. 133). От тези генеративни начала – „неразделно смислово-конститутивни и биофизични образувания“, както ги нарича Събева – произтичат един вид телеологии без телос, като всичко това провокира (в анализирания труд) „изместващото четене“ на Хусерловата феноменология на самонаследяването с ударение върху „социоаналитично понятие за самонаследяване на личността“, както и върху „мултиполярността на самонаследяването като генеративна структура“ (с. 145).

Шеста глава ни насочва към „примордиалното място“ на страданието през аналитична работа върху т.нар. от Хусерл „време-съзнание“. Във фокус тук е отново са „фрактализации“, но този път фрактализации на самата „форма на потока на преживяване и на начина на съотнасяне на Аза с потока“. Решаващото за изследването на Събева е, че паралелно с тези фрактализации вървят разминавания „между хилетични единства, кинестетични системи и аперцептивни схващания“, а заедно с това се набелязва възможността за самосъхраняване и самонаследяване на Аза, но и несъмнен риск той „да рухне под тежестта им“. Въпросните разминавания са изтълкувани като „симптомални единства, което пък отваря перспектива към „трансцендентално-феноменологическо предефиниране на симптома“ с възможността той да придобие статута на „еологичен факт на пасивен генезис“. *Същественният извод в случая, който може да се разглежда като хоризонт на социоаналитичната работа*, откроява „фигурата на съотнасяне на Аза с потока ... като основна генетична матрица на опита“ (с. 189).

Непренебрежимо следствие от всичко това за социоанализата е, от една страна, обръщане на погледа към „вътрешното време на социоаналитичната ситуация“ с един важен акцент: разработването на „социоаналитично епохé“ (което се появява оперативно в Първа част но тук вече е разгърнато като пълноценна аналитична фигура), отварящо достъп до асиметрията между аналитик и анализиран във вътрешното време на социоанализата; съответно редуktivното движение е призвано да разкрие Азовите „удвоявания“, т.е. да проникне до „живота с латентните или изтласкани двойници на Аза в интересубективната и интрасубективната сфера“ (с. 177). Вторият социоаналитичен момент, който Светлана Събева умело извежда от анализите в Шеста глава, е идентифициране на една „интерсубективна междина“ с възможността да се разчете това, което тя нарича „конститутивна

травматизируемост на интерсубективния живот чрез другостта като радикално отношение“ (с. 183).

Позволих си подробно да коментирам Втората част на монографията (за сметка на останалите две), първо, защото я намирам за теоретичния носител на цялото изследване и, второ, защото така добивам възможност непреднамерено да указвам към основаващи се на анализи в тази част постижения в другите две части. Тази стратегия ми позволява да оценя като цяло характера на извършената в хабилитационния труд работа, определяйки я като очертаване и обосноваване на нова научна област с потенциал за разработване и на иновативен емпиричен инструментариум. Тази нова научна област е феноменологически основана социоанализа на генеративността със специален интерес към т.нар. „сфера на ранимост“ и към „времето при страданието и смъртта като архитектурна основа на сферата на ранимост“.

След като изяхвих една *мрежа от дълбинни феноменологико-социоаналитични сраствания, която посочих като най-съществен принос на рецензирания труд*, ще подчертая настойчиво (ако вече не е станало ясно), че *монографията далеч не е мотивирана от теоретичен интерес per se*; по-скоро теоретичната работа е предизвикана от изострена социологическа чувствителност, насочена към болезнени проблеми на нашето време. Само ще маркирам изключително интересните анализи в този смисъл на биополитическото конкретизиране на „времето при смъртта“, намиращо израз например в биовластовото „остойностяване“ на човешкия живот (разграничението – през Джудит Бътлър – между „прежалими и непрежалими животи“: Втора глава); ориентирането на аналитиката на времето при смъртта към специфично „музеизиране на страданието“ видяно през музеите на комунистическите служби за сигурност и през публикуваните след 1989 г. досиета на Държавна сигурност (Трета глава); изпробване на аналитиката на генеративното време върху проблематиката на биокапитализма: извличането на „биологически спечелено време“ от продуктивността на биологичния живот (Седма глава).

Съвсем накратко ще посоча и още една линия на заниманията на доц. Събева – работата ѝ върху Макс Вебер. Вече стана дума за ангажимента ѝ с курса върху идеите на Вебер в СУ „Климент Охридски“ (като асистент, а после и като титуляр). През годините, в публикации, с доклади на конференции, с участие в дискусии, както и със своите преводи тя демонстрира дълбоко познаване на Веберовото творчество. В настоящия конкурс този аспект от нейната

работа е представен със статията в *Социологически проблеми* „Сюблимността на рационалното: подстъпи към Веберовата теза за разомагьосването на света“. Приносният характер на тази статия се състои преди всичко в сблъскването на Вебер и Хусерл в полето на критиката на модерния натурализъм и третирането на ключовите понятия „разомагьосване“ (Вебер) и „свят на живеенето“ (Хусерл) не като неутрални, а като „диагностични или кризисни понятия“, които изтъкват решаващата, но амбивалентна роля на модерната наука за „процесите на теоретично и практическо рационализиране в Западния свят“ (с. 349).

Кандидатът е посочил 82 цитирания за периода 2011-2022 г., от които 5 в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни.

Всички изтъкнати от мен приноси са несъмнено лично дело на Светлана Събева, а приложената към документите самооценка е коректна и отразява адекватно собствените ѝ постижения.

Критични забележки и препоръки

Нямам забележки към тезите от реабилитационния труд и към другите включени в списъка публикации.

Ще направя само един кратък коментар, от който следва нещо като препоръка-въпрос.

В монографията основателно се поддържа вече наложилото се разграничение между статична и генетична феноменология. От късните Хусерлови ръкописи произтича трета (и предизвикваща особен интерес днес) разновидност – генеративната феноменология, която е в центъра и на настоящия труд. На много места в него обаче генетична и генеративна феноменология се използват като взаимозаменими (например в заглавието на Втора част). Макар все пак на с. 136 да се набелязва нещо като разграничение между статична, генетична и генеративна феноменология, то не е доведено до край и не се поддържа системно. Междувременно някои автори се стремят да очертаят ясни граници между генетичен и генеративен анализ. (Например Антъни Стайнбок свежда генетичния анализ „до ставането на индивидуална субективност, до синхронно поле на съвременни индивиди“ и до егологично основана интерсубективност, докато генеративната феноменология според него „третира феномени, които са исторически, геологически, интерсубективни и нормативни от самото начало“: *Generativity and the Scope of Generative*, p. 178). Препоръката ми към Светлана Събева

е да отдели по-специално внимание на съотнасянето между двата типа анализ, откъдето и въпросът: дали смята за необходимо очертаването на строги граници между генетична и генеративна феноменология и, ако отговорът е положителен, какви отличителни характеристики биха открили те във всяко от двете полета.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Документите и материалите, представени от Светлана Темелкова Събева отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Постигнатите от доц. Събева резултати в учебната и научно-изследователската дейност се съизмерват с най-добрите образци на международната научна практика.

След запознаване с представените в конкурса материали и научни трудове, анализ на тяхната значимост и съдържащи се в тях приноси, давам положителна оценка и категорично препоръчвам на Научното жури да изготви доклад-предложение до Факултетния съвет на Философско Исторически Факултет за избор на Светлана Темелкова Събева на академичната длъжност „професор“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ по област на висше образование, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (История на социологията – феноменологическа социология и социоанализа)

12.04. 2023 г.

Рецензент: .....

(подпис)

Проф. д.н. Кольо Коев